

УДК 35.075

О. В. ОРЛОВ

ЧИ ПОТРІБНА НОВА ПАРАДИГМА В СИСТЕМІ НАУКИ “ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ”

Зроблено висновок про необхідність зосередження зусиль на створенні жорсткої термінологічної системи як невід’ємної складової наукової парадигми шляхом аналізу стану розвитку теорії в науці державне управління.

By the analysis of development of theory status in science state administration is done conclusion about the necessity of concentration of efforts on creation of the hard terminology system as an inalienable constituent of scientific paradigm.

Державне управління – дуже молода наука, в якій тільки-но розпочинається процес становлення її наукової парадигми. Разом з тим, в науковій літературі в галузі державного управління останнім часом з’являється багато публікацій та проходять “круглі столи”, що тією чи іншою мірою закликають до створення нової парадигми державного управління [5; 6].

Це досить дивно, бо створити нову парадигму в будь-якій науці набагато складніше, ніж створити теорію чи запровадити новий метод. Оскільки для зміни парадигми принципово немає заздалегідь прописаної процедури, а відомі лише умови, до яких така зміна може статися.

Будь-яка наука має певну циклічність розвитку:

- нормальна наука – кожне нове відкриття піддається поясненню з позицій пануючої теорії;
- екстраординарна наука, криза в науці; поява аномалій – нез’ясовних фактів. Збільшення кількості аномалій спричиняє появу альтернативних теорій. У науці постійно співіснує безліч протиборчих наукових шкіл;
- наукова революція — формування нової парадигми [3].

Таким чином, нова парадигма з’являється не тоді, коли хтось дає про це об’яву в популярних і навіть у наукових виданнях; не тоді, коли уточнюється якийсь метод, що дає змогу покращити якість вирішення актуальних завдань науки; і не тоді, коли виникає новий підхід до їх вирішення; а лише тоді, коли якісь нові факти неможливо задовільно пояснити засобами існуючої теорії, тоді виникає криза, що вирішується революційною зміною старої системи поглядів та появою і широким упровадженням нової, більш продуктивної системи світосприйняття. Тобто мало винайти нову закономірність, потрібно, щоб ця закономірність не доповнювала, а суперечила системі існуючих постулатів, потрібно ще, щоб продуктивність подолання цього протиріччя визнала наукова спільнота. Але цей етап вже виходить за межі компетенції дослідника, це, радше, прерогатива наукового історика чи популяризатора. Нова парадигма виникає лише після широкого відказу наукової спільноти від своїх старих поглядів, та одночасне визнання й сприйняття нових наукових результатів.

Т. Кун у роботі “Структури наукових революцій” зазначав: “Під парадигмами я розумію визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблем і їх рішень науковому співтовариству... . Наукова революція відбувається тоді, коли вчені виявляють аномалії, які неможливо пояснити за допомогою універсальної прийнятої парадигми, в рамках якої до цього моменту відбувався науковий прогрес. Парадигму слід розглядати не просто як поточну теорію, але як цілий світогляд, в якому вона існує разом зі всіма висновками, що здійснюються завдяки ній [Там же].

Можна виділити щонайменше три аспекти парадигми:

– парадигма – це найбільш загальна картина раціонального пристрою природи, світогляд;

– парадигма – це дисциплінарна матриця, що характеризує сукупність переконань, цінностей, технічних засобів тощо, які об’єднують фахівців в дане наукове співтовариство;

– парадигма – це загальновизнаний зразок, шаблон для вирішення завдань-головоломок. Пізніше, у зв’язку з тим, що це поняття парадигми викликало тлумачення, неадекватне тому, яке йому додавав Кун, він змінив його терміном “дисциплінарна матриця” і тим самим ще більш віддалив це поняття за змістом від поняття теорії і тісніше пов’язав його з механічною роботою вченого відповідно до певних правил.

Конфлікт парадигм, що виникає в періоди наукових революцій, – це, перш за все, конфлікт різних систем цінностей, різних способів вирішення завдань-головоломок, різних способів вимірювання і спостереження явищ, різних практик, а не тільки різних картин миру.

Для будь-яких парадигм можна знайти аномалії, які на думку Куна, відмітаються у вигляді припустимої помилки або ж просто ігноруються і замовчуються. Аномалії можуть мати різний рівень значущості для учених у кожній окремо узятий час. Кунівська модель наукової зміни в даному випадку (і в багато інших) відрізняється від моделі неопозитивістів в тому, що акцентує значну увагу на індивідуальності учених, а не на абстрагуванні науки в чисто логічну або філософську діяльність.

Кун застосовував оптичну ілюзію “заєць – качка” як приклад того, як зміна парадигми може змусити розглядати одну і ту ж інформацію абсолютно іншим чином (рисунок).

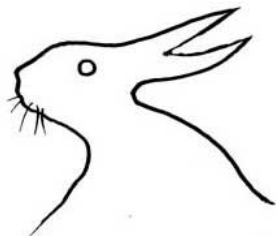

Рисунок. Оптична ілюзія “заєць – качка”

Коли накопичується достатньо даних про значущі аномалії, що суперечать поточній парадигмі, згідно з теорією наукових революцій, наукова дисципліна

переживає кризу. Протягом цієї кризи випробовуються нові ідеї, які, можливо, до цього не бралися до уваги або навіть були відхилені. Урешті-решт, формується нова парадигма, яка набуває власних прихильників і починається інтелектуальна “битва” між прихильниками нової парадигми і прихильниками старої.

Збільшення конкуруючих варіантів, готовність випробувати що-небудь ще, вираз явної незадоволеності, звернення по допомогу до філософії і обговорення фундаментальних положень – усе це симптоми переходу від нормального дослідження до екстраординарного. Нова наукова істина не досягає тріумфу шляхом переконання своїх опонентів і їх прояснення, але це, радше, відбувається те, що її опоненти врешті-решт вмирають і зростає нове покоління, що її сприйняло [4]. Продовжуючи думку Куна зазначимо, що при впровадженні нової парадигми в соціальних науках, є безліч історичних прикладів, коли її автори не чекали на те, доки опоненти вимруть природним шляхом, а прискорюють перемогу “нових” світоглядних ідей штучним винищенням опонентів).

Рішення відмовитися від старої парадигми завжди одночасно є й рішенням прийняти іншу парадигму, а вирок, що приводить до такого рішення, включає як зіставлення обох парадигм з природою, так і порівнянням парадигм між собою.

Але це, мабуть, питання досить далекого майбутнього, зараз у науці державне управління час “збирати каміння” – фундації тільки-но первісної парадигми – систематизації та узагальнення накопиченого арсеналу законів та закономірностей, методичних і технічних засобів, переконань і цінностей, які складають дисциплінарну матрицю цієї наукової галузі, яка саме сьогодні поділяється науковою спільнотою та об’єднує її. Тут доречно послатися на думку одного з найбільш авторитетних фахівців галузі В. Малиновського: “Слід зазначити, що побудова системи категорій державного управління, як і суто наукова інтерпретація їх змісту, сьогодні перебуває в процесі формування. У державному управлінні як галузі наукового знання остаточно ще не склався власний понятійний апарат, має місце вживання мови інших наук, що інколи не відповідає специфіці управлінської науки. Понятійному апарату, визначенням науки державного управління притаманні нечіткість, невизначеність, дискусійність, що негативно впливає на розвиток теорії та практики цієї науки. Такий стан можна пояснити еволюцією наукової теорії, приростом наукових знань, що відбувається в умовах зламу багатьох ідеологічних схем. Процес державотворення суттєво впливає на зміст традиційних для нас категорій і понять у сфері державного управління, що, у свою чергу, зумовлює відповідний розвиток і вдосконалення понятійного апарату наймолодшої в Україні науки.

Негативним чинником розвитку науки є відсутність словникових та енциклопедичних видань, у яких би повністю у вигляді термінологічної ієрархії відображалися теоретичні результати еволюції у галузі “Державне управління” на даному етапі її теоретико-методологічного осмислення, з урахуванням міждисциплінарного характеру та специфіки даної сфери діяльності” [7].

Нажаль, замість того, щоб працювати над пошуком шляхів узагальненням наукової теорії склалася традиція, коли кожен новий факт чи нова постановка проблеми тлумачиться як необхідність до зміни парадигми.

Становлення будь-якої науки, і державне управління не є винятком, має пройти

декілька етапів: визначення предметної галузі; накопичення первинних даних; розробки власних методів і принципів наукового пошуку та вироблення висновків. Створення на цих засадах наукової теорії, яка б забезпечила отримання нових практичних результатів. На зміну описовим методам дослідження, які притаманні саме першому етапу зародження наукової галузі, приходять аналітичні та синтетичні методи. З окремих фактів чи явищ починає утворюватися певна система світогляду, в якій відомі факти складаються в досить щільну мозаїку, де безперечно, можуть існувати “білі плями” непізнаного, але нові факти без серйозних перешкод вбудовуються у створену систему, займають відповідне відведене для них місце. Цінність наукової теорії буде тим більшою, чим більш широке коло вже відомих фактів ця теорія може узгодити між собою та чим більше нових фактів та нових можливостей ця теорія зможе передбачити та опанувати без необхідності особистого зламу.

Слід наголосити, що розвиток науки має більш складний шлях, коли теорія і практика не завжди щільно переплетені між собою, а розвиваються дещо відокремлено, коли між теорією та практикою виникають неузгодженості чи навіть протиріччя, які вимагають вдосконалення теоретичних розробок, уведення деяких поправок, врахування більш широкого кола факторів, тобто удосконалення існуючої парадигми, а в деяких випадках і до перегляду окремих теоретичних положень чи навіть самої теорії, що може врешті-решт привести до створення нової наукової парадигми.

Парадигма – це, треба визнати, все ж таки, лише на якомусь певному зрізі зафіксоване відображення світогляду. Так, В. Корженко під філософською парадигмою розуміє певний тип філософського мислення (філософування), інтелектуальний і культурний “клімат” конкретно-історичного суспільства, інтелектуально-культурний дух, що надає змісту розвитку тієї чи іншої галузі знань [2]. Тому потрібно змінювати не стільки відображення (парадигму), скільки сам світогляд та похідні від нього цілі, методи та засоби їх досягнення.

З іншого боку, парадигма є, водночас, і інструментом наукового пошуку і, насамперед, наукового висновку. Тому, щоб сподіватися на визнання отриманих наукових результатів, хоча б у межах певного наукового співтовариства, необхідно, щоб вони (результати) базувались на парадигмі, що має загальне визнання у цього наукового співтовариства. Підсилюючи цю думку, зазначимо: будь-який науковий результат може не бути сприйнятим і навіть бути відкинутим, якщо його було отримано за межами існуючої наукової парадигми.

Але перед тим, якщо щось старе змінювати на щось нове, необхідно це щось старе мати.

Чи можна, взагалі, говорити про існування наукової парадигми в галузі державного управління? Якщо так, то виникають питання, яким чином оцінити її рівень, тобто, наскільки повно та системно вона сформована, чи є в неї якісь неузгодженості, чи мають вони суттєво-системні причини? Якщо всі наполягають на створенні “нової” парадигми, то це достатньо повно окреслено та зафіксовано “стару” парадигму.

Аналізуючи думку В. Дзюндзюка про те, що у світовому масштабі “традиційне державне управління дискредитувало себе і теоретично, і практично, тому на зміну йому приходить нова парадигма” [1, с. 6]. Не можна не побачити того, що має місце (принаймні якщо обмежитися суто цією фразою) прийом відомий у логіці як

одночасне зміщення та підміна засад, що може призвести до помилкових висновків. Так, у першій частині – “традиційне державне управління дискредитувало себе і теоретично, і практично” йдеться одночасно про державне управління як про науку “державне управління” – “теоретично”, так і про інституцію “держава”, що реалізує певні функції державного управління – “практично”. Цю фразу можна (або слід) розуміти так: на засадах певної теорії (державного управління) було розроблено штучну систему (державного управління), яка при практичному запровадженні не привела до отримання бажаних результатів. Тому існуюча теорія дискредитована і необхідно розробити нову теорію – на зміну приходить нова парадигма. Але, принаймі, не слід залишати поза увагою й ще одну таку змінну як “впровадження”, яке теж може бути недосконалим. Багато хто добре пам’ятає ті часи, коли всі недоліки радянського соціалістичного устрою намагались виправдати саме поганим його впровадженням. І тільки за часів “перебудови” з’ясувались системні вади самої теорії соціалізму. У даному випадку маємо явище, що досить нечасто трапляється в суспільному розвитку – державу, створену відповідно до заздалегідь розробленої теорії. Так би мовити “чистий” експеримент! Тобто практика дискредитувала теорію. Але, це не просто довести у більш загальному випадку, бо існуючі системи державного управління майже ніколи на будувались згідно із заздалегідь прописаною теорією. Більш того, навіть така досить штучна і для багатьох дискредитована система (модель) державного управління як соціалізм, досить по-різному поводить себе в різних країнах. Досі не вщухають суперечки: чи то вади соціалізму породжені недоліками теорії, чи то всі негаразди є наслідками невірної практичного втілення. У природних системах державного управління, що склалися історично, немає єдиної та не може бути єдиної “вірної та направляючої” теорії, навпаки, існує плюралізм різних наукових шкіл, що пропонують свої більш-менш науково обгрунтовані підходи до вирішення проблем розвитку держави. Потім практика показує, що чийсь пропозиції були більш, а чийсь менш ефективними в даному історичному контексті. Чому негативна оцінка якихось суспільних процесів чи явищ має автоматично перекладатися на парадигму. Мабуть, тут потрібно перефразувати назву відомого твору класика української літератури і наголосити – “Парадигми невинні!”

Зараз йде бурхливий розвиток науки державне управління, і тому треба говорити лише тільки про відповідне становлення та вдосконалення її парадигми.

Відповідно до етапів розвитку науки на зміну описової (дескриптивної), декларативної, мозаїчної парадигми (бо неповні, поверхневі і навіть помилкові знання теж є парадигмою) метою якої була фіксація, початкова класифікація фактів та явищ, повинна еволюційно прийти більш досконала “розширена” парадигма, яка не тільки структурує та зв’яже в єдину систему усю множину переважної більшості відомих фактів та явищ певної предметної області, а й дасть змогу робити більш точні прогнози розвитку держави, розробляти та застосовувати більш точні управлінські впливи. Тобто мова поки ще йде про необхідність підвищення повноти існуючої парадигми.

Фіксація та структуризація всього накопленого потенціалу науки державного управління необхідна як підґрунтя для створення ефективних засобів отримання нових продуктивних знань.

Але це не буде можливим, до тих пір, поки одні й ті ж терміни будуть

застосовуватися до різних об'єктів, та навпаки: одні й ті ж явища будуть називатися різними словами. Бо часто це стає причиною недостатньої строгості, чіткості та обов'язковості отриманих результатів.

Література:

1. Дзюндзюк В. Б. Ефективність діяльності публічних організацій : [монографія] / В. Б. Дзюндзюк. – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, 2003. – 236 с.
2. Корженко В. В. Філософські рефлексії виховання: парадигмальні зміни в контексті соціальних практик : автореф. дис. ... д.філос.н. : спец. 09.00.03 / В. В. Корженко ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2001. – 34 с.
3. Кун Т. Структура научних революцій : [с ввводной статьею и дополнениями 1969 г.] / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
4. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. – вид. 2-ге, доп. і виправл. / В. Я. Малиновський. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
5. Мартиненко В. М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2003. – 220 с.
6. Шаров Ю. Нова парадигма управління в суспільному секторі // Актуальні пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. / Ю. Шаров. – Д. : ДФ УАДУ, 2000. – Вип. 3 (3). – С. 173–181.

Надійшла до редколегії 19.02.2009 р.